

СІМЕЙНИЙ ПОБУТ І ВБРАННЯ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ХVІІІ СТ.

Сімейне життя козацької старшини традиційно супроводжувалося звичаями та обрядами, притаманними українцям з давніх часів. Разом з тим, воно мало і свої особливості, властиві соціальній еліті тогочасного суспільства. Насамперед це стосувалося шлюбних відносин.

Вибір наречених для гетьманських синів і дочок відбувався під кутом зору як престижності, так і соціальної вигоди. Так, 15-річну доньку гетьмана І. Скоропадського (під час його перебування у Москві 1718 р.) за вказівкою і сватанням самого царя одружили з П. П. Толстим — сином улюбленця Петра І, таємного радника Петра Олексійовича. Гетьманського зятя Петро І особисто «пожалував» посадою ніжинського полковника.

Як зазначав О. Лазаревський, особливою популярністю серед наречених із гетьманських і старшинських родин користувалися дівчата на виданні із смоленської шляхти. Як правило, одружені на «смолянках», одержували у посаг за ними кріпосних селян, яких українська старшина високо цінувала, доки не набула права мати своїх кріпаків. Із смоленської шляхти — із родин Корсаків, Храповицьких і Енгельгардів, вибрали собі дружин всі три сини гетьмана Д. Апостола.

К. Розумовський, останній гетьман Лівобережної України, на відміну від інших гетьманів, ріс у середовищі петербурзької знаті, вчився за кордоном, одружився з аристократкою К. І. Нарішкіною. Він мав шість синів і п'ять дочок, через яких поріднився з багатьма родинами російських та зарубіжних аристократів. Його сини: Олексій — граф, дійсний таємний радник, міністр освіти (1810—1816 рр.) — був одружений на дочці генерала — графині В. П. Шереметєвій; Петро — граф, генерал-поручик, петербурзький губернський предводитель дворянства, одружений на С. С. Ушаковій; Андрій — князь, генерал-майор, російський посол в Неаполі, Копенгагені, Стокгольмі, таємний радник, сенатор, був одружений двічі — на графині Є. О. Тун-Гогенштейн-Кльостерле, а потім на графині К.-Д. О. фон-Тюргейм; Лев — граф, генерал-майор, одружений на княжні М. Г. Вяземській; Григорій — граф, бригадир, одружений на баронесі Г. Мальсен, а потім на баронесі Т.-Є. Шенк-де-Кастель; Іван — граф, генерал-майор, неодружений. Зяті гетьмана: Загряжський

М. О. — обер-шенк, граф П. Ф. Апраксін — генерал-поручик, В. С. Васильчиков — камергер, граф І. В. Гудович — фельдмаршал.

При одруженні дітей козацької старшини, як правило, враховувався соціальний статус батьків, що переросло у звичай і суттєво позначалося на дотриманні замкнутості елітарного стану. Такий принцип одруження яскраво простежується на прикладі козацької старшини Лубенського полку. Загальна кількість полкової старшини, сотників, бунчукових і військових товаришів, які відносилися до цього полку, сягала 131 чол. Із них 27 були неодружені, а решта одружена на дочках: генерального старшини (1), полковника (1), бунчукових товаришів (19), військових товаришів (8), полкової старшини (17), значкових товаришів (11), сотників (8), російських урядовців (5), міських урядовців (7), духовенства (10), козаків (12) та інших (5).

Досить тривалими і гучними були старшинські весілля, які відбувалися з дотриманням традиційних звичаїв і супроводжувалися музиками, хоровими співами, дарунками молодим на ведення господарства. Так, видаючи заміж свою дочку Ганну (1732 р.), Я. Маркович на весіллі подарував їй 300 крб. грошима і півпуда срібла, а його батько (Андрій Маркович) від себе подарував коновку (висока, здебільшого звужена догори кварта), чарок 10, кубків 2, пугар (келих) і ложок 6. Крім того, виряджаючи молодих з дому, їм дано нову коляску з 6 кіньми, кінь сивий верхівний з зеленим сідлом і «сутнім рондом». Палубов (фургонів) мальованих 3, возків 2 і будка (критий возок), молодиків при них 2, які мали повернутися до Я. Марковича з його дворовим Дем'яном. Для дрібних витрат в дорозі дочка й Дем'ян одержали по 10 крб.

У другій половині XVIII ст. батьки елітарної старшини в придане своїм дочкам віддавали ціле багатство. Так, у 1772 р. полтавський полковник А. А. Горленко при виданні дочки Уляни за графа Б. Дев'єра розпорядився: «Даю в приданое, в бриллиантах и алмазах, в золоте и серебре, в платье и белье и в прочем, в суме 7 тыс. рубл., наличными деньгами 6 тыс. рубл. Да полку Черниговского сотни Городницкой с. Владимирку и на р. Сниве мельницы о 6 колесах с плотиною ...стоящие 12 тыс. рубл., а всего приданого на 25 тыс. рубл.» За двома дочками А. А. Горленко віддав багатства тисяч на 50. Синам залишив ще більшу спадщину: понад 3 тис. душ селян і понад 15 тис. десятин землі. Сини А. Горленка вступили в суспільне життя вже з

російськими чинами і були першими діячами в реформованому Прилуцькому полку.

З перших років становлення соціальної еліти козацької старшини з'явився і тривалий час дотримувався звичай, згідно з яким старшина одружувала своїх дітей (сини вибирали собі наречених) не інакше, як з відома і дозволу гетьмана. І навіть В. Кочубей, віддаючи свою дочку Мотрю заміж (після повернення її від Мазепи) за сина генерального судді Чуйкевича, мусив звернутися за дозволом до гетьмана. 17 травня 1707 р. він одержав відповідь, що «когда соединятся они с поляками, найдется другой жених для его дочери из знатных шляхтичей». На другий день батьки поспішили повінчати своїх дітей проти волі гетьмана. І. Мазепа зумів схилити на свій бік Чуйкевичів, і після його переходу до шведів молодий Чуйкевич разом з Мотрею послідував за ним. Після Полтавської битви Чуйкевичів заслали до Сибіру, а Мотря повернулася додому і постриглася в черниці.

Другим сімейним святом було народження дитини. Запрошеним надсилалися листи, до яких додавали хліб й узвар, а під кінець XVIII ст. — пляшку вина й пряники. Гості прибували з подарунками господарю і кілька днів відзначали це свято. Так, дружина прилуцького судді — «восприемница новорожденного сына» — подарувала Я. Марковичу 300 золотих і пuzдерко (погрібець) з мисками і мідними тарілками. А батько подарував йому з цього приводу смарагдовий перстень з діамантом. «Восприемниками от купели крещения» іншого сина Я. Марковича — Андрія, був князь М. О. Шаховський і його рідна сестра Наталія.

Запрошені гості прибували у послідовності, що визначалася залежно від їх соціального рівня. Наприклад, на іменини полковника (1740 р.) зранку (о 9-й год.) прибували значкові та військові товариші, канцеляристи, сусіди-шляхтичі, пізніше (о 12-й год.) — вельможні пани — генеральна старшина, полковники, члени Військової канцелярії і Генерального суду, російські чиновники — бригадир, полковники (в каретах, берлинах з позолоченими прикрасами, з вензелями на дверцях, червоною оббивкою). Пізніше всіх з'явилися генерал-лейтенант Бібіков і генеральний писар А. Безбородько.

Родина старшини прагнула не допускати відокремлення від сім'ї свого сина до його одруження. Холостяцьке життя вважалось противним народним звичаям, позорним для його батьків. Навіть одружені сини не поспішали відокремлюватися

від родини батьків, маючи від останніх матеріальне забезпечення і підтримку в проходженні служби.

Цільне місце в побуті гетьманів і козацької старшини відводилось якості та кількості одягу. Про одяг гетьмана та його родини можна судити із тих подарунків, які він отримував від російського царя. Так, майже щороку гетьману І.Мазепі Петро І дарував каптани і байбараки (верхній суконний одяг чи кожушки, криті сукном) на соболях із золотими гудзиками, косяки камок, десятки шкір соболя, лисиці, песця, десятки аршинів оксамиту, атласу тощо.

Чоловічий одяг козацької старшини яскраво представлений в особистих записах підскарбія Я.Марковича. Його власний гардероб становили: юпки (короткі каптани з домашнього тонкого сукна, пошиті до талії, із складками і стоячим коміром), каптани (верхній одяг з довгими полами), кунтуші (верхній розпашний одяг): по каптану пов'язували пояс; атласні шлафроки (домашні халати) з гудзиками, сап'янові чоботи різних кольорів, шапки оксамитові, смушкові, суконні, обшиті соболями, картузи оксамитові й суконні тощо.

Більш різноманітним і коштовним був жіночий одяг. Так, гардероб дружини І.Гамалії (лохвицький сотник, бунчуковий товариш) Євдокії Лизогуб складала: кунтуші — блакитний златоглавий на соболях, білий табиновий на соболях, червоний златоглавий з бляшкою, легкий оксамитовий червоний, лудановий рожевий, суконний кривавий на рисях шлями; запаски (жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру, що використовується замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки) — златоглавих 3; плаhti (жіночий одяг типу спідниці, зроблений із двох зшитих до половини полотнищ, здебільшого вовняної картоної тканини) — 9; шапка, гаптована на оксамиті; кітлик (від слова кітель — халат) оксамитовий; запона (покривало для прикриття від холоду чи вітру) златоглава червона; поясів срібних 2, а третій пояс з камінням; намиста перлові; ланцюжки золоті; червоні дукати; персні.

Жінки із середовища козацької старшини носили також юпки (верхній жіночий одяг у вигляді довгої корсетки, здебільшого з рукавами), вишиті сорочки, квітчаті хустки тощо.

У вільний час козацька старшина займалась мисливством, грою в карти, лото (здебільшого на гроші). Було й так, що під час гри в лото бригадир Кошелев виграв пару коней.

Нерідко в панські маєтки прибували студентські театральні групи із розважальними інтермадіями (невеликими народними комічними сценами). Зокрема, у 1730 р. М. Ханенко записав: «Студентам інтермедіантам дал 1 рубль». На весілля та інші родинні свята наймали музик із Києва чи з сусідніх маєтків. Так, на весіллі дочки стародубського полковника А. Миклашевського гостей розважали київські музики й трубачі та канела одного з перших багатців Стародубщини — Корсака.

В Глухові при гетьманському дворі також існувала капела півчих, про що свідчить запис того ж М. Ханенка: «Певчим гетманским дано 50 коп.»

Інколи в Глухів приїздили іноземні театральні трупи. Так, у 1731 р. «комедианты польского короля, которым жалованье 40 тыс. рубл. проехали через Глухов в Москву». В середині XVIII ст. у Глухів приїздив французький театр. 19 грудня 1751 р. там відбувся спектакль комедії «La doire de Hizim» (Ярмарка).

Козацька старшина, як правило, дотримувалася православної віри. У багатих родинах були придвірні дяки, які щоденно читали «заутренню, часы и вечерню» і часто супроводжували господаря в його походах.